

Tanulmány

Lőrincz Katalin

Nyelvi revitalizáció Skandináviában: a meänkieli

Abstract

The present paper aims to describe the meänkieli language and its speakers' current situation from the point of language policy and the results of the revitalisation so far. To understand the present situation the study contains information about their history and how the meänkieli language has become an endangered language in Sweden. After the description of this process it shows the latest changes in the Swedish policy concerning minorities and minority languages. The last part of the study shows the important changes have happened in the respect of the attitude toward the meänkieli, emphasising its own speakers' attitude, and the results of the language revitalisation in various fields. In spite of the positive changes the meänkieli language is still an endangered language and its survival is questionable.

Keywords: language policy, endangered languages, meänkieli language, language revitalisation

1 Bevezetés

A finnugor nyelvek tanulmányozása kapcsán, különös tekintettel a nem államalkotó népek által beszélt nyelvekre, elengedhetetlen azok nyelvpolitikai helyzetének feltérképezése. Hiszen nyelvrokonaink nagy része kisebbségi helyzetben él, és küzdeniük kell nyelvük megtartásáért vagy felélesztéséért. Dolgozatom témája a meänkieli, egy finnségi nemzetiségi nyelv Svédországban, amelyet csak közel két évtizede ismernek el önálló nyelvként. Ahogy több finnugor nyelv, a meänkieli is a veszélyeztetett nyelvek egyike.

A nyelvpolitika és a nyelvtervezés témaköre az ilyen helyzetben lévő nyelvek esetében igen aktuális kérdés ma sok országban, és fontos, hogy az ehhez kapcsolódó problémákat megvizsgáljuk, megértsük és megpróbáljuk megoldani. Témaválasztásomat az is indokolta, hogy ezzel a témakörrel eddig alig, még csak kevés magyar nyelvű szakirodalomban foglalkoztak. Ilyen, nyelvpolitikai szempontból átfogó jellegű írás még nem született.

A rendelkezésemre álló két, a meänkielivel behatóbban foglalkozó mű, Jávorszky Béla (1991) kötete és Molnár Bodrogi Enikő (2011) tanulmánya megfelelő kiindulási pontként szolgált. Ezekon kívül forrásaim főleg finn és angol nyelvű szakirodalmak voltak. Két alapos átfogó jellegű finn tanulmány is a rendelkezésemre állt, melyek az északi országok nyelvpolitikáját és nemzetiségi nyelveit bemutató kötetekben kaptak helyet (Andersson & Kangassalo 2003; Huss & Lindgren 2005). Angol nyelvű forrásaim olyan kutatócsoportok összefoglaló munkái voltak főleg, melyek feladata a veszélyeztetett nyelvek helyzetének feltérképezése (Arola, Kunas & Winsa 2011; Lainio 2001). Ezek mellett kiemelkedő fontossággal bírtak még számomra a svéd kisebbségi és nyelvtörvények (Fact Sheet 1 2007; Fact Sheet 2 2009).

Munkám célja egy átfogó, nyelvpolitikai szempontból történő komplex elemzés megalkotása a meänkieli nyelv múltbéli és jelenkori helyzetéről. Dolgozatomban először a nyelv és beszélőinek ismertetésére térek ki, ezután olyan kérdések megválaszolása volt a célom, mint miért és hogyan vált veszélyeztetetté a meänkieli; mi változott az elmúlt két évtizedben, hogyan indult el a nyelv revitalizációja; hogyan támogatja ezt a svéd állam és milyen belső kezdeményezések segítik; milyen eredményeket értek el, valamint mindez elegendő-e a meänkieli fennmaradásához.

Dolgozatomat három nagyobb egységre tagoltam. Az elsőben részben egy általános ismertetőt szeretnék nyújtani a meänkieliről és beszélőiről. Röviden összefoglalom történelmüket, kiemelve a nyelvpolitika szempontjából jelentős eseményeket. Úgy gondolom, az itt leírtak fontosak ahhoz, hogy megértsük, hogyan jutott a meänkieli a kihalás szélére.

A második részben, mondhatni a másik oldalt szeretném bemutatni, vagyis a svéd nyelvpolitikát, illetve annak új korszakát, vagyis a nyelvi revitalizáció kezdetét. Ennek a fejezetnek a két alappillére a 2000-ben elfogadott svéd kisebbségi és nyelvtörvények és azok megújításának ismertetése. Mindezt szerettem volna egy nagyobb rendszer részeként bemutatni, és érzékeltetni, hogy Svédország nyelvpolitikája nem csak önmagában, hanem egy nagyobb egész, vagyis a közös skandináv együttműködés részeként is fontos.

Dolgozatom utolsó, harmadik nagyobb fejezetében pedig a meänkieli mai helyzetét szeretném ismertetni és bemutatni a nyelvi revitalizáció eredményeit. Végezetül mindezek ismeretében röviden értékelni az eddig elérteket a nyelv jövője szempontjából, illetve rávilágítani azokra a problémákra, melyeket még nem sikerült megoldani.

2 A meänkieli

A meänkieli hivatalos nemzeti kisebbségi nyelv Svédországban, az uráli nyelvcsalád finnségi nyelveinek egyike, a finnhez legközelebb álló finnugor nyelv. A nyelvet a szakirodalomban meänkielinek nevezik, melynek szó szerinti jelentése „mi nyelvünk”, de körülbelül az 1980-as évekig *Tornio-völgyi finnként* utaltak rá. A név a Tornio folyóra utal, melynek völgyében él ez a népesség. Annak ellenére, hogy ma már hivatalosan meänkieli a nyelv neve, ma is sokan csak mint *suomi* 'finn', *meän suomi* 'a mi finnünk' vagy a régen is használt *torniolaakson suomi* 'Tornio-völgyi finn' megnevezéssel illetik (Arola, Kunas & Winsa 2011: 1). A magyar szakirodalomban mind a *Tornio-völgyi finn*, mind a *meänkieli* használatos, de az újabb szakirodalomban már az utóbbit használják.

2.1 A meänkieli beszélői

A beszélők pontos számát nehéz meghatározni, ennek fő oka, hogy Svédország nem vezet nemzetiségi statisztikákat 1930 óta. Korábban viszont voltak hivatalos, erre vonatkozó adatgyűjtések is. Ezeknek a korábbi statisztikáknak az eredményeit közli Jávorszky Béla (1991: 71) a Tornio-völgyi finnekről. E szerint 1860-ban a meänkieli népesség száma 13 739 fő volt, 1880-ban számuk 16 510-re, 1900-ban 21 940-re, majd 1910-ben 25 266-ra nőtt.

A jelenkori adatok, melyek szerint 40 és 70 ezer fő közé tehető a meänkieli beszélőinek száma, már csak becslések, melyek demográfiai, városi és iskolai statisztikákon alapszanak, illetve meänkieli nyelvű rádióadást hallgatók közötti felméréseken (Lainio 2001: 4). Molnár Bodrogi Enikő, akitől a legfrissebb meänkielivel foglalkozó magyar nyelvű szakirodalom származik, tanulmányában 50 ezer meänkieli nyelvű lakost említ, akik a Tornio-völgyben

élnék és ezen kívül még élnék Svédország más területein is (Molnár Bodrogi 2011: 144).¹ Az általam használt források többféle adatot közölnek a meänkieli beszélőinek számáról: Andersson és Kangassalo (2003) 20–40 ezer közé teszi, Lainio (2001) 40 ezerre, Huss–Lindgren (2005) 50 ezerre becsüli, Arol, Kunnas és Winsa (2011) 40–70 ezer közötti adatokkal számol. A legfrissebb adat az Ethnologue-ból származik: 30–60 ezer.

Fontos megjegyezni, hogy a beszélők nagy része – a területre jellemző többnyelvűséget figyelembe véve ez természetes – feltehetően kétnyelvű, és legtöbbször a „második”, svéd nyelv a domináns nyelv. Egynyelvű meänkieli beszélőket a svéd dominancia miatt nehéz lenne találni, a Mercator beszámolóí szerint az idősek és gyerekek (akik még nem érték el azt a kort, hogy valamilyen oktatási intézménybe járjanak) körében lehetne ilyen kivételekre bukanni. De erről számszerű adatok nincsenek. Az ELDIA² beszámolója szerint az egynyelvűség a meänkieli beszélői között gyakorlatilag nem létezik. Ugyanakkor ebben akad egy ehhez köthető számadat, amely szerint hozzávetőlegesen 20 000 beszélő használja otthon a meänkielit (Arola, Kunnas & Winsa 2011: 1). Valószínűleg ezekben a családokban élnék azok az emberek, akik életük egy bizonyos szakaszában egynyelvűek vagy csak a meänkielit használják. De sajnos ezekről nincs több adat, sem arról, hogy pontosan min alapszik ez a szám.

A kétnyelvűség mellett a háromnyelvűség sem ritka ezeken a területeken, néhányan a számi nyelvek valamelyikét is értik vagy beszélik. Illetve ez fordítva is igaz, a számik között is akad, akinek második vagy harmadik nyelve a meänkieli. Ennek oka a lakóterületeik közelsége. Ezek a tényezők nagyban magyarázzák az adatok közötti tízezres nagyságrendű eltéréseket is. Erre a területre jellemző tendencia, hogy mind a Tornio-völgyi finnek, mind a számik körében az egynyelvűség csak a kizárólag svédül beszélőkre jellemző (Arola, Kunnas & Winsa 2011: 10).

A meänkieli legtöbb beszélője Svédország Norrbotten nevű régiójában él, viszonylag nagy területen szétszóródva. Norrbotten területe körülbelül Svédország egész területének negyedét teszi ki (98 245 km²), ám mégis az összlakosság csak körülbelül három százaléka él itt (250 ezer fő). Visszatekintve ezen a területen mindig nagy problémát jelentett az elvándorlás az ország délebbi területeire (Lainio 2001: 5).

A megyék nevei délről észak felé haladva a következők: Haparanda (Haaparanta), Övertorneå (Matarinki), Pajala (Pajala), Gällivare (Jellivaara) és Kiruna (Kiiruna) (Molnár Bodrogi 2011: 144). Nyelvileg heterogén terület, így a helyneveket is használják több nyelven, a svédén és a meänkielin kívül számi és finn nyelven is. Ezeket a térkép alatti táblázatban tüntettem fel. Tanulmányomban a svéd helyneveket használom, mögötte mindig feltüntetve a meänkieli elnevezést is.

¹ Molnár Bodrogi Enikő 1998-as állami statisztikai adatokra hivatkozik (Molnár Bodrogi 2011: 144).

² European Language Diversity for All

Forrás: Arola, Kunnas & Winsa 2011: 2

Meänkieli	Haaparanta	Matarinki	Pajala	Jellivaara	Kiiruna
Svéd	Haparanda	Övertorneå	Pajala	Gällivare	Kiruna
Számi ³	Háhpárándi	Badje-Duortnus	⁴	Jiellivárri	Giron
Finn	Haaparanta	Ruotsin Ylitornio	Pajala	Jällivaara	Kiiruna

A meänkielit elsősorban Észak-Svédországban, Tornio-völgyben beszélik, kifejezetten az északi országrész vidéki területein (Lainio 2001: 3). Ezen a területen régre nyúlnak vissza a nyelv gyökerei, körülbelül a 11–12. századig. De valójában a meänkieli beszélőinek történelme csak két évszázada kezdődött. Beszélőit a standard finnétől egy történelmi esemény szakította el véglegesen a 19. század elején. A svédek – köszönhetően az akkori király Napóleon-ellenességének – elkötelezték magukat Anglia mellett, akiknek az oroszok már 1807-ben hadat üzentek, ezután pedig előrelátható volt egy svéd–orosz háború, melyet ma Finnországi háborúként tartanak számon. Az orosz seregek 1808 februárjában lépték át a határt, azzal a céllal, hogy megtámadják Stockholmot, de köszönhetően a finnek szívósságának addig nem jutottak el. Végül I. Sándor cár a finn területek annektálása mellett döntött, amely kedvezett az oroszok Balkánon tervezett területszerzési elképzeléseinek. A svédek nem tudták kezelni a kétoldali háborús helyzetet, már rég nem voltak katonáik finn területeken, mindeközben háborúztak Dániával is, a két fronton vívott háború – főleg gazdaságilag – megviselte az országot. Svédországnak érdekében állt a minél hamarabbi békekötés. A háborút végül a haminai béke zárta, amelyben a svédek elfogadták az oroszok területi követeléseit, így az 1809. szeptember 17-én aláírt szerződés értelmében a mai Finnország területét (ezután Finn Nagyhercegség), Ålandot és Lappföld egy részét Oroszországhoz csatolták (A. Sz. Kan 1976: 125–130). Felbontották a svéd királyság területeit, anélkül, hogy figyelembe vették volna a területet nyelvi és kulturális helyzetét. Így történt, hogy Tornio-völgyet kettéosztotta az új határ, s a keleti részen élők a későbbi Finnországhoz kerültek, míg a nyugati parton élők Svédországhoz (Jávorszky 1991: 67–68).

Ennek következménye, hogy a keleti parton élők betagozódtak a finn nemzetbe, nyelvük a finn nemzeti nyelv egy nyelvjárásaként maradt fenn, míg nyugati parton élők nyelvi és etnikai kisebbség lettek Svédországban és nyelvük önállóan fejlődött tovább (Molnár Bodrogi 2011: 142). Viszont önállóságuk elérése és elismerése egy hosszú folyamat eredménye volt, ami

³ Az északi számi elnevezéseket tüntettem fel a táblázatban.

⁴ Pajala számi nevére vonatkozó adat nem volt elérhető.

csak a 20. század végére hozott jelentős változásokat. A hivatalos meänkieli elnevezést is ekkor fogadták el, ami fontos mérföldkő volt, hiszen a nyelvre használt összes többi megnevezés a finnel való kapcsolatát hangsúlyozza, sőt mindez annak a lenyomata, hogy sokáig nem önálló nyelvként, hanem a finn egy dialektusaként tekintettek rá. Fontos, hogy ma már megkülönböztetik a Tornio-völgyi finneket a svédországi finnektől, vagyis a meänkieli beszélőit a finnül beszélőktől. 1999 óta hivatalosan is elismerik őket mint nemzeti kisebbséget és a nyelvüket mint nemzeti kisebbségi nyelvet.

Azonban szeretném hangsúlyozni, hogy a haminai békét követő események és azok következményeinek hatásával még ma is számolni kell. Ennek a történelmi eseménynek volt az egyik legnagyobb hatása a Tornio-völgyiek történelmére, identitására és nyelvére. Láthatjuk majd, hogy béke utáni évtizedek nagyobb részében az elnyomó svéd asszimilációs politika volt a domináns. Ennek legfontosabb eleme a finn nyelvű oktatásról való áttérés a svéd nyelvű oktatásra. A népiskolákat a svéd állami iskolák váltották fel, és ennek egyenes következménye volt a kétnyelvűség kialakulása, később pedig már sok beszélő önként mondott le anyanyelvéről. Ebben nagy szerepe volt az iskolák által közvetített ideológiának, ami miatt a meänkielit beszélők saját nyelvüket szégyellni kezdték, nem merték, majd már nem is akarták használni, fejet hajtva az előtt a téves ideológia előtt, hogy az rosszabb a másiknál. Ez a hozzáállás majd csak a 20. század végére változik meg a megújuló nyelvpolitikai hozzáállásnak köszönhetően. Ekkor már Európa szerte felismerik a nyelvi revitalizáció fontosságát a kisebbségi nyelvek fenntartásának vagy megmentésének érdekében.

2.2 A veszélyeztetetté válás útja

A Tornio-völgyben élő finn kisebbség sorsát a 19. századi svéd védelmi politika pecsételte meg az 1809-es haminai béke után, illetve a korban ható nacionalista szellem és terjedő iparosodás mind hozzájárultak a terület nyelvi változatosságának csökkentéséhez. A békét követő évtizedekben a meänkieli beszélői svéd elnyomó asszimilációs politikának voltak kitéve. Ennek a beolvasztó politikának nem csak kulturális okai voltak, hanem külpolitikai is, mégpedig az oroszoktól való félelem. Határ menti kisebbségről lévén szó, a svéd állam nem kockáztathatott, államvédelmi érdeknek tekintette az itt élők svédesítését. Jávorszky (1991: 68) a következőképpen írja le az akkori politikai hozzáállást: „A Tornio-völgy kérdése nem nyelvi, nem kulturális, hanem külpolitikai és honvédelmi probléma, vélekedett II. Oszkár, s hozzá hasonló nézeteket vallott a svéd politikusok döntő többsége. Az állambiztonsági érdekek ezentúl minden más szempontot megelőztek.” A svédok nem bíztak az idegen nyelvű határ menti kisebbségben, féltek attól, hogy az oroszok fel tudnák használni őket ellenük (Andersson & Kangassalo 2003: 105).

Bár az elképzelés már megszületett, kezdetben a svéd kormány kezében semmilyen eszköz nem volt, ami által megvalósíthatta volna ezt. Ennek fő oka a régióban későn kiépülő népiskolai hálózat volt. A terület két legnagyobb községében is csak 1850 után hoztak létre iskolát, Haparandában (Haaparanta) 1854-ben, Pajalában (Pajala) 1869-ben (Jávorszky 1991: 69). A népiskolákban finn nyelven oktattak finn nyelvű tankönyvekből, de amikor a népiskolák helyét az állami iskolák vették át, ez megváltozott. Az állami iskolák egy ilyen elszegényedett területen hamar teret nyertek, hiszen a közösségeknek nagyon sokba került fenntartani saját iskoláikat, így szívesen adták át ezt a feladatot az államnak, amely csak egy feltételt szabott: az új állami iskolákban csak svédül lehet tanítani (Jávorszky 1991: 70). Az 1888-ban kibocsátott rendelet, melyben ezt bevezették, már egy szervezett asszimilációs politika része. Jávorszky könyvében hangsúlyozza a folyamat jól szervezettségét, és kiemeli, hogy nem a svéd

állam erőszakos fellépése tette azzá, hanem az, hogy jól kihasználta a Tornio-völgyben élők helyzetét, érti ez alatt a szociális helyzetüket, illetve az egyébként is sérült identitástudatukat.

Ennek kiszámítható következménye volt a nyelv beszélőinek először kétnyelvűvé válása, mely Molnár Bodrogi Enikő szerint egyértelműen ahhoz az 1880-as évekbeli generációhoz köthető, akiknek már a svédül kellett tanulni az iskolában.

Ez a helyzet diglosszia kialakulásához vezetett a közösség szintjén, amikor is a finn és a svéd nyelv funkciói olyan módon különültek el egymástól, hogy az előbbi leginkább a család, az otthon nyelve maradt, míg az utóbbi a társadalmi élet nyelve lett. A kizárólag svéd nyelvű iskolai oktatás, a gyermekek szigorú büntetése, ha akár a szünetekben is finnül szóltak egymáshoz,⁵ a bentlakásos iskolák alapítása, ahonnan a tanulókat ritkán engedték haza, anyanyelvi környezetükbe, azt eredményezte, hogy a Tornio-völgyiek számára súlyos szociális stigmává vált anyanyelvük (Molnár Bodrogi 2011: 144).

1882-re általánossá vált, hogy a norrbotteni iskolákban az oktatás nyelve a svéd, 1912-re pedig már az oktatásban használt anyagokat is mind svéd nyelvűre cserélték. Ezután a finn csak néhány iskolában volt jelen, mint kiegészítő nyelv (*apukieli*) (Andersson & Kangassalo 2003: 106). Ez a szigorú tiltás az 1920-as évekig volt érvényben (STR-T).

A nyelvmegtartás – vagy más néven nyelvi lojalitás – legfontosabb feltétele, hogy a nyelv használata nem gátolja beszélője társadalmi érvényesülését. Ezeknek az intézkedéseknek pont a nyelvi lojalitás felülírása volt a célja. Már a fiatal anyanyelvi beszélők megértették, hogy nyelvüket elhagyva vagy nem használva jobban boldogulhatnak. A kétnyelvűség kialakulását ilyen feltételek között nem lehetett elkerülni. Sokan pont emiatt az egyértelmű összefüggés miatt egy nyelv halálának vagy a nyelvcseré okának kétnyelvűséget tartják, de ennél összetettebb ez a folyamat mind általánosan, mind ebben a konkrét esetben. Már a kétnyelvűség kialakulása is következmény, mégpedig a nyelvi státusz csökkenésének a következménye, vagyis amikor a nyelv használata gazdaságilag és politikailag is ellehetetlenül, illetve a nyelv továbbadásának lehetőségeit is megszüntetik vagy korlátozzák, például az anyanyelven való oktatás megtiltásával, ahogy az ebben az esetben is történt (Cseresnyési 2004: 222). Az asszimilációs intézkedések hatékonyságát a diákok számának drasztikus csökkenése is mutatja. A Tornio-völgyi diákok száma Jávorszky (1991: 70) adatai szerint 1908-ban 7500 volt, ebből a finnül tanulók száma 728. 1921-ben az összlétszám 9200-ra emelkedett, míg a finnül tanulóké 4-re (!) csökkent.

Az oktatás átszervezése mellett létrehoztak még könyvtárat, azzal a céllal, hogy elérhetővé tegyék mindenki számára a megfelelő svéd irodalmat, melyet 1899-ben alapítottak Övertorneåban (Matarinki). Mindezekon felül rengeteg lehetőséget biztosítottak a svéd nyelv tanulására, önkéntes és katonai iskolák alapításával. A hatékonyság érdekében pedig új egyházmegyét hoztak létre a területen, mely képes volt összefogni és irányítani az egységesítő tevékenységet, ez volt a *Pohjois-Ruotsiin hiippakunta* [észak-svédországi egyházmegye] (Andersson & Kangassalo 2003: 106).

Az 1800-as években kezdődő modernizáció és iparosodás szintén segítette az állami iskola-rendszer megszilárdulását. Illetve az ezzel járó szemléletváltás is, egy modernebb, iparosodott társadalomban, a kisebbségek rendszerint megbélyegződtek, így betagozódásuk a többségi társadalomba felgyorsult (Huss & Lindgren 2005: 248).

Éppen ezért úgy gondolom, nem véletlen, hogy a ma veszélyeztetett nyelvek egyike a meänkieli. Másfél évszázad alatt egy teljes nemzet identitását eltiporta a politika. Ez a 20. század végére változik meg valamelyest. A Tornio-völgyiek azonosságtudata fokozatosan alakult újra

⁵ „a Tornio-völgy iskoláiban 1957-ig tanfelügyelői utasítás tiltotta a finn nyelv használatát” (Jávorszky 1991: 73)

az 1980-as évektől. Ez mind nyelvi, mind kulturális szempontból fontos pillanat volt. Arra is mindenképp fel kell hívni a figyelmet, hogy a Tornio-völgyiek sokszorosan hátrányos helyzetben voltak, hiszen nem csak az asszimilációs politika okozta károkat kellett csökkenteni, de ki kellett vívni maguknak az önálló etnikumként való elismerésüket is, vagyis, hogy ne „régifinn” bevándorlókként kezeljék őket, illetve a nyelvüket se a finn egy nyelvjárásának tekintsék.

2.3 A változás felé

Bár szignifikáns változás nem történt a 20. század végéig, érdemes végig követni a politika hozzáállását a kisebbségi kérdéshez és annak okait az 1920-as évek végétől.

Finnország önállósodásával és a fennomán mozgalmak erősödésével a Tornio-völgyiek helyzete is előtérbe került, és igen hangsúlyossá vált abban az időben, amikor a két ország Åland hovatartozásáról vitázott. Ebben az időben a svédek féltek attól, hogyha a Népszövetség esetleg a javukra döntene, a finnek kárpótlásként más területet követelnének tőlük, mondjuk a Tornio-völgy svédországi részét. A finnek egyébként is szerettek volna meggyőződni arról, hogy a svéd állam megfelelően bánik az ott élő finn nyelvű kisebbséggel. Annak érdekében, hogy biztosítsa helyzetét, a svéd állam egy általuk megszervezett kutatás eredményeként prezentálta, hogy az ott élő kisebbség helyzete optimális, ők maguk pedig lojálisak a svédekhez. Megcáfolták azt is, hogy újra szükség lenne finn nyelvű oktatásra a területen (Andersson & Kangassalo 2003: 106).

Később, a harmincas években enyhülni látszott a légkör a kérdést illetően. Bár az 1932-es kezdeményezés, amivel a finn nyelv helyzetén szerettek volna javítani, még elbukott, 1935-ben már elfogadták az oktatási miniszter javaslatát, és a finn nyelv mint választható idegen nyelv újra az oktatható tárgyak közé került a középfokú oktatás szintjén. Az eltelt évek eseményeit látva ez nagy lépésnek számít, azonban sajnos a gyakorlatban ez nem jelenthetett előrelépést. A finn nem lett más, mint egy önkéntes alapon választható tantárgy, de mégis miért választaná bárki, miközben ez a tudás hátrányt és negatív megkülönböztetést jelentett, ami miatt senki nem akarta újra tanulni (Jávorszky 1991: 73). Ennek ellenére ezt az intézkedést egy formális „nyelvi béke” megkötése követte Svédország és Finnország között 1937-ben. A következő fontos évszám 1957. Ebben az évben szüntették meg azt a tiltást, amely arra vonatkozott, hogy a tanulók még a szünetekben sem beszélhetnek finnül. Illetve még ugyanebben az évben arra is engedélyt adtak, hogy a könyvtár finn nyelvű irodalmat is tarthasson (Andersson & Kangassalo 2003: 107). De hiába az enyhülés politikai szinten, a lakosság körében ezek a változások még nem hoztak nagy fordulatot.

Valódi változást csak az 1977-es *Kotikieli* 'otthon nyelve' reform hozott. 1962 és 1975 között bővültek a kisebbségi háttérrel rendelkező tanulók lehetőségei, sokkal nagyobb hangsúlyt fektettek az anyanyelvük tanítására: mind az általános, mind a középfokú oktatás szintjén emelkedtek az óraszámok. Bár az oktatás még mindig svéd nyelven zajlott, fontossá vált az anyanyelv fejlesztése a kisebbségi diákok körében. Ennek háttérében meghúzódó egyik ok Nils-Erik Hansegård kétnyelvű környezetben felnövő, kisebbségi háttérrel rendelkező gyerekekre vonatkozó félnyelvűség elmélete. Hansegård 1953–1966 között dolgozott a kirunai (Kiiruna) iskolában, ahol megfigyelte, milyen hatással volt a számi és a Tornio-völgyi finn diákokra a svédítés. Szerinte az, hogy otthon megtartották önálló nyelvhasználatukat, míg az iskolában csak svédül beszéltek, oda vezetett, hogy egyik nyelvet sem tanulták meg megfelelően. Megfigyeléseiben arról is beszámol, hogyan változtatta meg ez a rendszer attitűdjüket a saját nyelvükhöz, s milyen mértékben befolyásolta nyelvválasztásukat az, hogy a saját nyelvüket megbélyegezték, illetve arról, hogy az oktatási rendszer nagyban hozzájárul a kisebbség

körében végbemenő nyelvcserehez (Andersson & Kangassalo 2003: 122). Hansegård elmélete azonban soha nem volt tudományosan megalapozott, az 1980-as években már Svédországban sem tekintették mértékadónak. Ennek ellenére ma is sokszor helyet kap kétnyelvű gyerekekkel kapcsolatos vitákban (Lainio 2001: 12).

Az 1977-ben bevezetett reformmal a potenciálisan kétnyelvű gyerekek anyanyelvi fejlesztését szerették volna támogatni, el akarták kerülni a „félnyelvű” gyerekek nevelését. De ezekben az években már nem csak a Svédországban élő kisebbségek miatt jelentett ez problémát, hanem a bevándorlók növekvő száma miatt is. A svéd iskolák tanítói egyre többször szembesültek azzal, hogy nem boldogulnak a diákokkal a klasszikusan egynyelvű rendszerben. Tehát a reformok nem konkrétan a kisebbségek nyelvi támogatását szolgálták még ekkor, hanem minden nem svéd nyelvű diákét. Ez a reform még nem egy támogató kisebbségpolitika kibontakozásának kezdete, hanem az ekkor már formálódó a bevándorlással kapcsolatos svéd politikáké, vagyis a problémák kezelésének első fázisa (Lainio 2001: 11). Tehát a Tornio-völgyieknek újra joguk volt anyanyelvi oktatásban való részvételre. A következő évek során még több kedvezményt kaptak, 1985-től a meänkieli beszélőire az a szabályozás sem vonatkozott, miszerint minimum 5 fő megléte szükséges egy külön nyelvi osztály elindításához. A tanulók számától függetlenül indíthattak meänkieli nyelvű osztályokat, így a Tornio-völgyi városokon kívül is megvolt a lehetőség az anyanyelvi oktatásra (Lainio 2001: 13; Andersson & Kangassalo 2003: 123). A reformot követően gyorsan nőtt a tanulók száma: 1970–71-ben 313 fő vett részt a finn nyelvű oktatásban, számuk 1984–1985-re 1852 főre nőtt, majd 1994–1995-re 1418 főre csökkent.

A reform a számokat nézve sikeres, hiszen a tanulók száma emelkedett, ám némileg árnyalja ezt a képet, hogy például a nyolcvanas években a finn oktatásban résztvevő 1852 diák csak az erre jogosultak 37 százaléka. Ennek ellenére elmondható, hogy egyre tudatosabban kezelték ezt a kérdést, s az intézkedések hatására egyre több diák részesülhetett anyanyelvi oktatásban. Az 1994-ben kiadott új általános iskolai oktatást segítő háttéranyagban pedig már a finn-től elkülönítve utalnak a meänkielire, bár még finnek nevezik. A meänkieli 1999-ben kapott önálló nyelvi státuszt. 2000-ben pedig már életbe léptek az új kisebbségvédelmi politika törvényei Svédországban (Andersson & Kangassalo 2003: 123).

3 A nyelvpolitika Svédországban

Írásom előző fejezetében bemutattam a meänkieli beszélői történelmének nyelvpolitika szempontjából releváns eseményeit. A továbbiakban bemutatom a kisebbségi nyelvek védelméhez kapcsolódó nemzetközi egyezményeket, valamint a skandináv együttműködés eredményeit. A célom az, hogy az új törvényeket egy nagyobb kontextusban is elhelyezzem. Majd a nyelvpolitika működését szeretném bemutatni Svédországban, és azt, hogy ez milyen hatással volt a meänkieli nyelvre és beszélőinek csoportjára. Szeretném bemutatni a kulcsfontosságú törvényváltozásokat, és azt, hogy a svéd egységesítő politika hogyan alakult át nyelvpolitika szempontból az egyik legtoleránsabbá Európában. Mielőtt bemutatnám a meänkieli és beszélőinek jelenlegi helyzetét, vagyis, hogy pontosan milyen változásokat hoztak a törvények és a nyelvként való elismerése, szeretném ismertetni a mögötte húzódó nyelvpolitikai hátteret.

3.1 Nemzetközi egyezmények és a közös skandináv nyelvpolitika

Korábban már leírtam, hogy Svédországban a 20. század második felétől megváltozik a kisebbségekhez való hozzáállás. Ez az átalakulás beilleszkedik a nemzetközi szinten végbe-
 menő folyamatokba, melyek során három fontos nemzetközi egyezmény is elfogadásra került,
 illetve illeszkedik a skandináv államok kisebbségeit és nyelveiket támogató kezdeményezésé-
 be, melynek eredménye egy közös, sok területet érintő, skandináv együttműködés lett.

A nemzetközi egyezmények közül hármát lehet kiemelni, amely külön foglalkozik a ki-
 sebbségekkel és azok nyelvi jogaival is. Az ENSZ 1966-ban fogadta el a *Polgári és Politikai
 Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát*. Ez már kötelező erővel védi a már korábban is megfo-
 galmazott jogokat, ezen felül pedig már tartalmaz egészen speciális nyelvi jogokat, valamint
 kisebbségvédelmi cikket is, ami a nyelvi jogok elismeréseként is felfogható, amellet, hogy
 tiltja a nyelvi diszkriminációt (Szilvási 2012: 58).

A legjelentősebb nyelvi jogokkal foglalkozó dokumentum a *Regionális vagy Kisebbségi
 Nyelvek Európai Kartája*, amit az Európa Tanács 1992-ben fogadott el. Pontosan meghatároz-
 zák benne a védett nyelveket, illetve támogatja azok oktatását, használatát a közigazgatásban,
 igazságszolgáltatásban és a médiában. Az 1. rész 1. cikkében meg is határozzák a kisebbségi
 nyelv fogalmát:

A jelen Karta vonatkozásában:

- a) 'regionális vagy kisebbségi nyelvek' kifejezés alatt azon nyelvek értendők,
 - (i) amelyeket valamely állam adott területén az állam olyan polgárai hagyományosan használnak, akik
 az állam fennmaradó népességénél számszerűen kisebb csoportot alkotnak, és
 - (ii) amelyek különböznek ezen állam hivatalos nyelvétől/nyelveitől, azonban ez nem foglalja magában
 sem az állam hivatalos nyelvének/nyelveinek dialektusait sem a bevándorlók nyelveit (Szilvási
 2012: 58).

Svédországban ennek ratifikálását 1999-ben fogadta el az országgyűlés, ahogy az 1995-ös
Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről dokumentum ratifikálását is. A dokumen-
 tum elveket fogalmaz meg, melyeket követve az államok megalkothatják saját törvényeiket a
 kisebbségek védelmének érdekében. Elismereti a kisebbségek szabad nyelvhasználati jogait
 szóban és írásban, magán és nyilvános szinten is. Ösztönöz minden olyan tevékenységet,
 amely segíti ezt, valamint a kulturális élet támogatását. Az aláírók kötelessége biztosítani a
 kisebbséghez tartozók számára az anyanyelven történő névhasználatot, vagyis „szabadon
 használhatják nevüket kisebbségi nyelvükön, hogy ezek a személyek cégtáblákat, feliratokat
 közölhetnek kisebbségi nyelven, valamint hogy a kisebbségi személyek által jelentős számban
 lakott területeken és településeken a kisebbségek nyelvén is kiírják a földrajzi, helység- és ut-
 caneveket.” Ezen kívül kiemeli a nyelvek oktatásának fontosságát, illetve a kisebbségek jogá-
 nak elismerését az anyanyelvű oktatáshoz. Megtiltja a kisebbségi tömegkommunikációs esz-
 közök (nyomtatott sajtó, rádió, televízió) létrehozásának és használatának akadályozását
 (Szilvási 2012: 60).

A skandináv államok történelmük során jellemzően szoros kapcsolatban álltak egymással
 mind politikai, mind kulturális szempontból. Ez ma sincs másképpen. Ma ennek hivatalos ke-
 retet az úgynevezett északi együttműködés biztosít, amelyen belül a tagok közös munkája ren-
 geteg területet magába foglal, köztük a nyelvpolitika területe az egyik legkiemelkedőbb. A
 résztvevők: Dánia, Izland, Finnország, Norvégia, Svédország és a három autonóm terület,
 Grönland, a Färöi-szigetek és Åland. Együttműködésük legfőbb hivatalos szervei az Északi
 Tanács és az Északi Minisztertanács.

Az Északi Tanács 1952-ben kezdte meg működését, ahová a tagállamok választott parlamenti képviselőket küldenek.

Programjai között a kulturális, oktatási és kutatási kérdések magas prioritást élveznek. A tanács szerint tovább kell erősíteni a kultúra területén történő együttműködéseket, ebben a nyelvnek, nyelvi megértésnek nagyon fontos szerepe van. Éppen ezért terveiben a nyelvpolitikai kérdések központi szerepet töltenek be (Szilvási 2012: 48).

1971 óta létezik az Északi Minisztertanács, ami a tagok kormányzati szinten történő közös munkájáért felelős. Az északi együttműködésért felelős miniszterek és az Északi Együttműködési Bizottság együtt felelősek a hivatalos politikai együttműködés koordinálásáért. Az elnökség rotációs rendszerben váltakozik az öt északi állam között. Ezen felül minisztertanács működik a legkülönbözőbb területeken, mint például az oktatási és kutatási ügyekért felelős minisztertanács, ami az iskola, felsőbb szintű oktatás, felnőttoktatás, kutatás, valamint nyelvi együttműködés területein tevékenykedik (Szilvási 2012: 49).

Az északi országok közötti nyelvi együttműködés első lépéseként 1987-ben életbe lépett egy egyezmény, melynek célja az volt, hogy az aláíró országok lakói jog szerint használhassák anyanyelvüket a másik országban. Ezt Dánia, Finnország, Izland, Norvégia és Svédország írta alá.

2004. január 1-jén jött létre a nyelvi együttműködés ma legfontosabb fóruma, az Észak Nyelvi Tanácsa. Szilvási így foglalja össze munkájuk lényegét (2012: 49–50):

Tevékenysége alapvetően az internordikus nyelvi megértés és nyelvtudás ösztönzésére, az északi nyelvi közösség erősítésére, nyelveinek jobb megismerésére irányul. Ezen túlmenően törekszik arra, hogy az északi államokban demokratikus nyelvpolitikát folytassanak”. Bár a tanácsnak össze kell hangolnia munkáját a minisztertanáccsal, amíg ez működik, tehet önálló javaslatokat, illetve támogatást is nyújthat saját céljainak megvalósítása érdekében.

A következő fontos dátum 2006. november 1-je, amikor a tagországok oktatási miniszterei elfogadták a *Nyilatkozat az északi nyelvpolitikáról* című dokumentumot, ami meghatározta a közös északi nyelvpolitika alapjait. A nyilatkozatot aláírta Dánia, Finnország, Izland, Norvégia és Svédország, valamint a Feröer-szigetek, Grönland és Åland. Legfontosabb céljaik között szerepelt, hogy az északi nyelvek újra a figyelem középpontjába kerüljenek, erősítsék ezen nyelvek szerepét a szomszédos országok oktatásában, illetve támogassák a szótárkiadást. Fontos megjegyezni, hogy a dokumentum a kisebbségi nyelveket is az északi nyelvek közé sorolja, ez egyértelműen jelzi, hogy a soknyelvűséget értéknek kell tekinteni. Ezzel a gondolattal összhangban határozzák meg azokat a nyelvi jogokat, amelyek valamennyi északi államban élő embert megilletnek. Fő céljuk pedig az, hogy ezek a jogok meg is valósuljanak, vagyis éljenek vele az emberek. Ezeket a jogokat és célkitűzéseket figyelembe véve Szilvási Zsuzsanna (2012: 52) négy téma köré csoportosította a közös nyelvpolitika legfontosabb pontjait és teendőit. Az első a nyelvi megértés és nyelvismeret elősegítése az országok között, ennek érdekében támogatják a skandináv nyelvek oktatását a régióon belül. Ezen felül szeretnék könnyebben elérhetővé tenni az ezeken a nyelveken sugárzott televíziós adásokat, filmeket, illetve a terjesztett sajtótermékeket. Különösen fontosnak tartják a különböző szótárak szerkesztését, valamint a többnyelvű adatbankok és fordítóprogramok fejlesztését. Ezek létrehozásával próbálnak megfelelő anyagot létrehozni az oktatás megkönnyítésére, páratlan tudatossággal közelítik meg a kérdést.

Második téma a nyelvi párhuzamosság. A kisebbségi nyelvpolitika szempontjából ez a legfontosabb talán. Hangsúlyozzák, hogy minden, ebben a régióban beszélt nyelv egyenrangúsá-

gát, és hogy egyik sem helyettesíthető a másikkal. Valamint ezenkívül kitér még az angol és a skandináv nyelvek párhuzamosságára.

Harmadik fontos téma, ami szorosan összefügg az előzővel, a többnyelvűség, pontosabban annak fenntartása. A skandináv államok valamennyi országa többnyelvű. Svédországban például a következő nyelveket beszélik még a hivatalos svéd mellett: finn, meänkieli, roma, lulei számi, pitei számi, déli számi, umei számi és északi számi.

A skandináv országokban a világ számos országából érkezett bevándorlók is élnek, ebből következően közel kétszázra tehető a bevándoroltak nyelvének és egyben azon nyelvek száma, amelyek nem ezen államok hivatalos és kisebbségi nyelvei közé tartoznak. Emiatt véleményük szerint ezzel a kérdéssel külön szükséges foglalkozni (Szilvási 2012: 53).

Negyedik és egyben utolsó legfontosabb teendőjüknek pedig azt tartják, hogy mindez példaértékű legyen más hasonló problémákkal küzdő országok vagy régiók számára. Demokratikus, államilag finanszírozott együttműködésük melletti elköteleződésük egyértelmű jele a 2006-ban aláírt nyilatkozat (Szilvási 2012: 50–53).

3.2 Svéd kisebbségpolitika és nyelvpolitika a 21. században

Még az első fejezetben végigtekintettem a meänkielit érintő fontos rendelkezéseket és láthattuk, ahogy a 20. század második felében egyre hangsúlyosabb lesz a kisebbségek és nyelveik védelme Svédországban. Bátran kijelenthetjük azt, is hogy az ezredfordulóval pedig egy teljesen új korszakba lépett a svéd politika a kisebbségek és nyelveik védelmével kapcsolatban. Érdemes itt áttekinteni ezt a folyamatot egy rövid korszakolással.

Tehát az 1800-as évek közepéig természetesnek számított a többnyelvűség mind a nyelvek, mind a nyelvjárások tekintetében ezen a területen. Ezt a természetes állapotot szüntette meg a 19. századi asszimilációs politika. A körülbelül egy évszázadig az egységesítést elősegítő politikai döntéseknek köszönhetően az itt élő kisebbségek nyelvében, kultúrájában és identitásában hatalmas törés keletkezett. Az 1960-as évektől beszélhetünk változásról, köszönhetően a modernizációnak, amikor a különözöséget és a változatosságot újra értéként szemlélik. Ennek a szemléletváltásnak az eredménye a 2000-ben életbe lépő törvények. Jelen fejezetben ezeket a törvényeket és jelentőségüket szeretném bemutatni. Azokat a törvényeket, amelyek célja már kifejezetten a kisebbségek segítése kultúrájuk és nyelvük fenntartásában, illetve a nyelvi diszkrimináció visszaszorítása (Andersson & Kangassalo 2003: 125).

Egészen a 2000-es évekig Svédországban nem beszélhetünk külön kisebbség politikáról. Bár már az 1974-es alkotmány (ami a ma is hatályos alkotmány az országban) második pontja is támogatást nyújt az „etnikai, nyelvi és vallási csoportok” számára, amelyek törekedtek saját kultúrájuk megőrzésére és fejlesztésére. Azonban ebben a jelenleg is hatályos pontban nem különböztetik meg egymástól a kisebbségi csoportokat, hanem támogatást ígér mind a bevándorlóknak és menekülteknek, mind az országban élő kisebbségeknek. A 2000-ben beiktatott új törvények teremtik meg a mai kisebbségpolitika alapjait, amikor Svédország ratifikálta az *Európai Tanács Keretegyezményét a Nemzeti Kisebbségek Védelméről*, valamint a *Regionális és Kisebbségi Nyelvek Kartáját*. Az új nemzeti kisebbségi politikának megfelelően Svédországban most első alkalommal tettek különbséget a bevándorlók nyelvei és a nemzeti kisebbségi nyelvek között (Huss & Lindgren 2005: 250–255).

Svédországban a nemzeti kisebbségek a zsidók, a romák, a számik, a svéd finnek és a Tornio-völgyi finnek, illetve a kisebbségi nyelvek a jiddis, a roma nyelv, a számi, a svédországi finn és a meänkieli. Azoknak a népcsoportoknak, akiket a nemzeti kisebbség megnevezés jog

szerint megillet Svédországban, joguk van saját kultúrájuk, vallásuk és nyelvük műveléséhez, és ezekhez kapcsolódóan számos módon kifejezésre juttatni saját identitásukhoz való tartozásukat (Fact Sheet 2007: 1–2).

A nemzeti kisebbségeknek két nagy csoportja van Svédországban. Az egyik az úgynevezett területi kisebbségek, akik a számik, a (svéd)finnek és a Tornio-völgyiek. A másik csoport pedig a nem területi kisebbségek, vagyis a zsidók és a romák.

A kisebbségpolitikának egy országon belül, ahogy a svéd törvények angol nyelvű kivonatában is olvasható, több fontos eleme van, úgy mint az oktatás, a kulturális intézkedések, az antidiszkriminációs intézkedések, a nyelvpolitika, és a svéd állam mindezt próbálja törvényei oltalma alá helyezni. Ennek jegyében törekednek a kétnyelvű oktatásra, mivel ennek is fontos szerepe van a nyelvek revitalizációjában, illetve ezen felül fontosnak tartják, hogy a kisebbségek történelme része legyen a nemzeti tantervnek. Úgy gondolom, ennek nagy szerepe lehet egy későbbi tudatosabb társadalom nevelésében, de az értékorientáció változását biztosan jelzi. Fontos megjegyezni, hogy ez a svédeknek is „új” egy elnyomó 20. századi asszimilációs politika után. Az oktatás mellett sokat kívánnak fektetni a kultúra támogatásába, kijelentik, hogy bármilyen nemű kulturális tevékenység, amely a nemzeti kisebbségekhez kapcsolódik egyben a svéd kultúra egészét is gazdagítja. Mindezek mellett pedig fontosnak tartják, hogy a kisebbségeknek is lehetőséget biztosítsanak a kisebbségeket és a svéd közösséget érintő döntésekben való részvételben egyaránt (Fact Sheet 2007: 1–2).

Mégis azt kell mondanunk, hogy Svédországban a kisebbségpolitikai intézkedések nagyobb hányada nyelvpolitikai intézkedés, az egyik, vagy talán inkább a legfontosabb eleme a nyelvpolitika és ezeknek az intézkedéseknek a mértékét befolyásolja az, hogy területi vagy nem területi kisebbségi nyelvről van-e szó. Értelemszerűen a területi kisebbségek nyelvének védelme hangsúlyosabb.

Territoriális kisebbségi nyelvekhez tartoznak ennek megfelelően a számi nyelvek (északi, lulei és a déli számi), a finn és a meänkieli (korábban „Tornio-völgyi finn”). Ezeknek a nyelveknek törvényben meghatározott hivatalos státusza van néhány észak-svédországi helyi önkormányzat területén: a finnek és a meänkielinek Haaparantában, Jällivaarában, Kiirunában, Pajalában és Matarenkiben (ezek a már korábban is felsorolt régiók, ahol a legtöbb meänkielit beszélő él), a száminak Arjeplogban, Jokkmokkban, Jällivaarában és Kiirunában. Az új nyelvtörvények (SFS⁶ 1999: 1176 és SFS 1999: 1175) szerint a meänkieli és a számi használható a bíróságokon, illetve a helyi és országos törvényszéki hivatalokban. A szóban forgó települések a gyerekeknek napközit, az időseknek teljes vagy részleges gondozást nyújtanak ezeken a nyelveken az ezt igénylőknek. Míg a roma, ill. ennek különböző változatai és a jiddis mögött nincs őket támogató nyelvtörvény, de az új politika szerint ezeket támogatni és segíteni kell a megőrzésben az ország területén. Ugyanez vonatkozik az északi településeken kívül beszélt számira, finnre és meänkielire (Huss & Lindgren 2005: 250–255).

Ezen törvények megújítása már nem tartott olyan sokáig, mint megalkotásuk, köszönhetően Svédország szoros együttműködésének az Európai Tanáccsal ebben a kérdésben. 2010 januárjában lépett életbe az új törvény, melynek célja a kisebbségek védelmi politikájának megerősítése minden területen.

Milyen változásokat hozott ez a törvény?

Az adminisztratív „nyelvhatár” kibővítését jelentette, vagyis a törvény szerint több városban kell biztosítani az anyanyelvi ügyintézkést a nemzetiségek számára. Ez a bővítés a meänkielit nem érintette, csak a számít és a finnt. De törekednek arra, hogy erősítsék az adminiszt-

⁶ Swedish Code of Statutes

ratív jogokat az adminisztrációs zónán kívül is (például, olyan hivatalnokok alkalmazásával, akik beszélnek valamelyik nemzeti kisebbség nyelvét és képesek ezen ellátni munkájukat). Az új törvények sokkal nagyobb hangsúlyt fektetnek a veszélyeztetett nyelvek védelmére és megmentésére, kiemelve ezek fontosságát az adminisztrációs tevékenységben és az oktatásban. Összességében megfigyelhető, hogy ezek a törvények sokkal gyakorlatiasabban közelítik meg a felmerülő problémákat, és próbálnak megoldásokkal szolgálni, különösen a nyelvek megőrzését illetően. Nem véletlen, hogy az új törvények összefoglalójában már külön pontot szenteltek annak is, hogy felhívják a figyelmet a kétnyelvű helynévtáblákra. Nemcsak mint a svéd kulturális örökség részeként utal ezekre a nevekre, hanem gyakorlati használatba való bevonásukat is támogatja, vagyis a helynévtáblákon való feltüntetését nemzetiségi nyelveken, illetve például a postán feladott küldemények címezéskor való használatban. Emellett előírják meänkieli nyelvű televízió- és rádióadások sugárzását is, habár pontosan nem határozzák meg, hogy mennyit tesznek kötelezővé (Fact Sheet 2009: 1–4, Arola, Kunas & Winsa 2011: 3).

4 Nyelvtervezés a gyakorlatban

Úgy gondolom az elmúlt évek eseményeinek megítéléséhez elengedhetetlen, annak bemutatása, hogy ezek milyen változásokat hoztak a meänkieli beszélők számára, vagyis a nyelvi revitalizáció milyen módon érvényesült eddig a gyakorlatban. A törvényekben leírtakhoz képest ténylegesen hol és milyen mértékben használják újra a meänkielit? Mennyit változott a nyelvhez való hozzáállás? Hogyan hat mindez az identitásukra? Milyen módon próbálják megerősíteni a nyelv presztízsét? Mennyire vannak jelen a médiában és a nyomtatott sajtóban? Megpróbáltam minden olyan kezdeményezést összegyűjteni, amelynek célja a meänkieli nyelv és kultúra felélénkítése.

4.1 Identitásuk „újraalkotása”

Még a kisebbségvédelmi törvények előtt voltak a belső kezdeményezésnek olyan állomásai, amelyeket mindenképpen meg kell említeni, mert mindnek fontos szerepe van a kultúra és a nyelv revitalizációjában egyaránt. Ezek már az identitás újraébredéséhez kapcsolódnak a 20. század utolsó évtizedeiben, de mielőtt erről és a jelenlegi helyzetéről írnék, szeretném bemutatni, milyen összetevők határozzák meg a Tornio-völgyi finnek identitását, illetve rávilágítani arra, hogy miért tudták ezt háttérbe szorítani olyan egyszerűen évtizedekig, annak ellenére, hogy ez a nép már a kora középkor óta ezen a területen élt.

Már korábban említettem, hogy a haminai békének és az azt követő asszimilációs politikának súlyos hatásai voltak a Tornio-völgyi finnek identitására. A Tornio-völgyi lakosokat elválasztotta az új államhatár, a folyó nyugati partján élőknek szembesülni kellett a ténnyel, hogy kisebbségként egy másik országhoz kell tartozniuk. Bár a kapcsolat nem szakadt meg teljesen a folyó keleti partján élőkkel, mégis újra kellett volna önmagukat definiálniuk mint népet, mint kisebbséget. Ám ez a békekötés után nem történhetett meg, hiszen a svédek fenntartásokkal kezelték a határ menti kisebbséget, és hatalmuk biztosítása érdekében megkezdődött a Tornio-völgyiek svédessítése. A folyamat lényege nem csak a nyelvhasználat megszüntetésére irányuló tevékenységben volt tetten érhető (a tanítás nyelvét svédre változtatták), hanem a nyelvhez és az azt beszélőkhöz való hozzáállás átalakulásában is, mind a Tornio-völgyi finnek, mind a svédek körében. S a jól megszervezett állami oktatás következtében ez hamar a nyelv elhagyásához és az identitás meggingásához is vezetett egy egyébként is helyét kereső nép esetében.

Jávorszky (1991: 71) az alábbi módon írja le ezt a helyzetet:

A nincstelen zsellér és napszámos, az erdőmunkás megtanulta, hogy annak, ami finom és előkelő, az övénel legalábbis különbség van. Ezt hallotta a paptól, a tanítótól, a rendőrtől, a jegyzőtől. Ezt tanulta az iskolában, méghozzá svédül, s nemsokára maga is hinni kezdett benne.

A meänkieli a svédrel szemben teljesen elvesztette értékét, beszélői körében is jobban elismerték azokat, akik svéd egynyelvűek voltak, mint azokat, akik a svéd mellett a meänkielit is beszélték. Az élet minden területére kihatott ez a negatív értékítélet, például a meänkieli beszélők körében előnyösebbnek tekintettek egy olyan házasságot, amit egy svéd egynyelvű beszélővel kötnek, mint amit egy helyi kétnyelvűvel. Jól tükrözik a nyelvet övező negatív attitűdöt annak a 20. század elejétől terjedő megnevezései, melyek gyakran a „fattyú nyelv („bastard language”) vagy a kevert nyelv („mixed language”) szókapcsolatok voltak (Arola, Kunnas & Winsa 2011: 5). Mindegyik kellő negatív konnotációt hordoz ahhoz, hogy már a megnevezésekből is érződjön, milyen alulértékelt státusza volt akkor a meänkielinek.

Az 1960-as években ezt súlyosbította annak a nézetnek az elterjedése, miszerint a meänkieli beszélők félnyelvűek, vagyis se a saját nyelvüket, se a svéd nyelvet nem beszélik megfelelően (Arola, Kunnas & Winsa 2011: 5).

Figyelembevételre ezeket a tényeket, illetve azt, hogy a meänkieli beszélőinek egyik és gyakran egyetlen elismert és nyilvánvaló kulturális szimbóluma maga a nyelv, érhetővé válik, hogyan semmisült meg szinte teljesen az identitásuk alig egy évszázad alatt. Természetesen a Tornio-völgyben is találkozhatunk csak erre a régióra jellemző kulturális jellemvonásokkal akár ételek között, akár a kézzel készített kisipari termékek között, de ezek nem egy nép egyedüli, saját ismertetőjegyei. Sajnos azt kell mondanom, hogy a meänkieli beszélői nem is rendelkeznek ilyen sok évre visszanyúló kulturális szimbólumokkal. A bőrből készült cipőket és a szaunát mint a tradicionális finn kultúra örökségeként a sajátjuknak is érzik. De például nincs saját, jellegzetes népviseletük, mint például a számiknak. A kulturális szimbólumok hiánya is az utóbbi kétszáz év következménye. 1809-ig mint a Tornio-völgy lakói, a folyó két oldalán élő népek egy etnikai csoport része voltak, illetve részei a közös finn kultúrának. A béke után ez a kapocs megszakadt, és a svéd asszimilációs politika arra törekedett, hogy inkább a svédekhez való kötődést erősítse a folyó nyugati partján élőkben, amit lehetett el is törölt a közös múltból. Új kulturális szimbólumok pedig nem születtek (Arola, Kunnas & Winsa 2011: 7–8). A kulturális szimbólumok hiánya, vagyis, hogy egyetlen szignifikáns kötődési pontjuk identitásukhoz a nyelv volt – ami sokáig önálló státusszal sem rendelkezett, – ennek az identitásnak az elbizonytalanodását eredményezte. A nyelv ilyen mértékű leértékelése után nem meglepő a meänkieli beszélők körében jelentkező identitástudat megingása és az önként vállalt nyelvcsere. Mindez természetesen a nagyobb társadalmi elfogadottság érdekében.

Ez az értéktudat sokáig nem változott, az emberek úgy érezték a Tornio-völgyében, hogy hasznosabb, ha „elrejtik” anyanyelvüket, vagy ha mégis használják, akkor csakis otthon. Még az 1990-es években is jellemző volt a meänkieli beszélői körében, hogy szégyelltek anyanyelvüket. Annak ellenére, hogy az 1980-as évektől már a meänkieli beszélőit is érintő nemzetiségi ébredésről beszélhetünk, ami a nyelv státuszának emelkedését is jelentette, drasztikus változásról azonban nem számolhatunk be (Arola, Kunnas & Winsa 2011: 5).

De pontosan mi változott meg a 20. század végére, és mi volt ezeknek a változásoknak a következménye?

Amikor a számik jogait már törvény védte, mint őslakos népeket, a meänkieli beszélői között is elkezdett terjedni az a nézet, hogy ez őket is megilletné (Arola, Kunnas & Winsa

2011: 4). Gyakorlatilag ez nevezhetjük a meänkieli nemzetiségi mozgalom gyűjtőpontjának. Ennek az első jele az, hogy már nem értékelik le saját nyelvüket, ez pedig kulcsfontosságú egy ilyen szituációban. Ahogy Molnár Bodrogi Enikő fogalmaz (2011: 145):

A kisebbségek általános problémája saját kultúrájuk megbecsülésének hiánya, ami nagymértékben a többségi asszimilációs politika következménye. A kisebbségi és nyelvi emancipáció egyik alapvető törekvése éppen ezért a sérült önértékelés orvoslása.

Ennek a javulásnak az első hivatalos jele, az 1981-ben megalakult a *Svédországi Tornio-völgyiek Szövetsége* (*Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaiset*). A szervezet együtt dolgozik a svéd hatóságokkal a meänkieli nyelvet érintő kérdésekben, illetve minden olyan kérdésben, amely a kisebbségek helyzetét érinti, ennek érdekében más kisebbségekkel is együttműködik (Arola, Kunnas & Winsa 2011, 2010: 4). Fő feladatuknak a nyelv írott és beszélt formájának fenntartását és fejlesztését jelölték ki, és szeretnék, ha minél többen használnák újra a nyelvet (STR – T/Liitosta). Bár ahogy ezt Molnár Bodrogi Enikő is kiemeli, itt nem nyelvi tervezésről van szó, ennek ellenére a szövetség szervez olyan programokat, melyekkel a nyelv használatát szeretné előmozdítani és népszerűsíteni. Például nyári táborok, ahol a gyerekek nem csak a nyelvvel, hanem a hagyományokkal is megismerkedhetnek, továbbá tanfolyamokat szerveznek minden korosztálynak. Hosszú távú céljaik között szerepel, hogy a meänkieli használatát minél több területre kiterjeszthessék (Molnár Bodrogi 2011: 146). Emellett céljaik között szerepel oktatási anyagok létrehozása, szótár szerkesztése és az írott meänkieli nyelv fejlesztése is (Andersson & Kangassalo 2003: 125). (Ezekről lásd részletesen az *Oktatás* című részben.)

1988-ban megalapították a *Meän Akateemit* (*Academia Tornedaliensis*), amelyet az egyesület kezdeményezésére hoztak létre és kulturális, valamint nyelvi kérdésekben folyamatosan együttműködnek (Arola, Kunnas & Winsa 2011: 4). Az akadémia munkásságának fő tevékenységi területe már a tudatos nyelvi tervezés, a meänkieli kutatásban és korpusztervezésben végez kutatásokat (Molnár Bodrogi 2011: 147). Együttműködnek a Tromsøi és a Stockholmi Egyetemmel több tudományos projektben is, például meänkieli–svéd szótár létrehozásában, egy helyneveket és szókincsüket tartalmazó adatbázison, illetve egy olyan történelemkönyv létrehozásában, amelyben a Tornio-völgyi közösségek történelmével foglalkoznak (Arola, Kunnas & Winsa 2011: 4).

A két szervezet megalakulásának és munkásságának fontossága a meänkieli felélesztése kapcsán vitathatatlan. A *Svédországi Tornio-völgyiek Szövetsége* a kezdetektől fogva azon dolgozott, hogy a meänkielire önálló nyelvként tekintsenek. Ennek ellenére több kritika érte őket amiatt, hogy a munka nyelve a társaságon belül főleg svéd volt. Valamint azért is, mert „svédországiként” nevezték meg magukat, vagyis elhatárolódtak a határon túli meänkieliektől. Ezért alakult meg 2008-ban a *Meänmaan yhistys*, vagyis a *Meänmaa Egyesület*. Azok a szövetségi tagok alapították, akik szerint a szövetség munkája az előbb említett két okból hiteltelennek tűnik. Közülük kiemelkedik Bengt Pohjanen, aki ma is az egyesület elnöke (később az ő munkásságára és jelentőségére még részletesen kitérek). Mind a szóbeli, mind az írásbeli kommunikációban szinte csak a meänkielit használják. Munkájuk fontos része a kvénekkel és a finn Tornio-völgyiekkel való együttműködés (Arola, Kunnas & Winsa 2011: 4; Molnár Bodrogi 2011: 147). Saját szavaikkal ez így hangzik Molnár Bodrogi Enikő fordításában (2011: 147):

Össze szeretnénk gyűjteni a meänmaaiakat, akik a nagyvilágban élnek, és akik egykor ugyanazt a nyelvet beszélték, akiknek közös szokásaik voltak, és akik egy népet alkottak, amelyet 1809-ben a cár tollvonása kettőszott a Tornio, a Muonio és a Kōnkämä folyók mentén. A folyótorkolat vált határvonallá, amelyet a

király fekete szalagjának neveztek. Ebből lett az Oroszország és a Svédország közötti határ. Úgy húzták meg, hogy nem kérték ki az ott lakók véleményét, és nem vették figyelembe, hogy családokat és kulturális egységet hasított szét.

2009-ben az egyesület megalapította a *Meänmaan Kieliraatit*, vagyis a *Meänmaai Nyelvi Tanácsot*. Ez a nyelvtervezés és a nyelvgondozás feladatát hivatott ellátni. Tagjai nyelvészek és a nyelv aktív használói a Tornio folyó mindkét oldaláról. A tanács tagja Molnár Bodrogi Enikő is „mint nyelvrokon, kisebbségben élő és a nyelvi revitalizációval foglalkozó kutató” (Molnár Bodrogi 2011: 148).

A *Meänmaa* (finnül *Meidän maamme*) fogalom, ami az egyesület nevében is benne van, Bengt Pohjanen nevéhez fűződik. Lényege, hogy országhatárookra való tekintet nélkül összefogja a Tornio-völgy kisebbségeit. Kulturális, területi alapon működő közösség kialakítása a céljuk. A svéd oldalról ide tartozik a már korábban is említett öt község Haparanda, Övertorneå, Pajala, Kiruna és Gällivare, a finn oldalról Tornio, Ylitornio, Pello, Kolari, Muonio és Enontekiö. Céljuk a haminai béke előtt összetartozó terület egységének felélesztése.

Ennek az összetartozásnak a legfontosabb szimbóluma a közös zászló, amelyet 2007. július 15-én vontak fel először. Azóta ez a nap hivatalosan is Meänmaa nemzeti ünnepnapjának számít. A zászlón három különböző színű vízszintes sáv látható, lentől felfelé haladva sárga, fehér és kék. A sárga és a kék színt a svéd, illetve a finn zászló színei miatt választották, a köztük lévő fehér sáv pedig az e két ország között határként funkcionáló és őket elválasztó folyót szimbolizálja. A zászló tervezői Bengt Pohjanen és Herbert Wirlöf (Kaleva 2007).

Nem véletlenül van hangsúlyos szerepe a Tornio folyónak a nemzeti szimbolikájukban. 1809-től bár hivatalosan a folyó országhatár volt, természetes határnak soha nem számított. A folyó két partján élők ugyanazt a nyelvet beszélték, a nyelvi határ a Kálíx folyó mentén húzódott. A Tornio nyugati partján a finn lakosság száma volt domináns, ezt figyelmen kívül hagyva mégis ezt jelölték ki határnak. Ennek ellenére a kapocs soha nem szakadt meg a két part között, mindig volt átjárás. A folyó két partján élők kulturális egysége nem szakadt meg soha. Egyfajta kulturális kapaszkodó volt ez, emiatt is hangsúlyozzák ma a folyó összekötő szerepét. Egy határ, ami elválaszt, és mégis összeköt (Jávorszky 1991: 69; Molnár Bodrogi 2011: 143).

A nyelv és kultúra, amely egy és ugyanaz, Meänmaaban [ti. a méenkieliek földjén] a folyón át tükröződik egyik oldalról a másikra, oda-vissza keletről nyugatra, nyugatról keletre, egyvégtében. [...] A nyugati part erősödő méenkieli identitása megvilágítja a mi, keleti parton élők önazonosságát. Helsinki felől nézve, ahonnan minket kormányoznak, mi csak északi finnek vagy lappok vagyunk. Nekünk magunknak kell tudnunk, kik is vagyunk. A nyelv tükröződik, erősödik és fejlődik a méenkieli emberek közötti kapcsolat-tartásban, a határoktól függetlenül (Hannu Alatalo alapján Molnár Bodrogi 2011: 143).

Bár másfél évszázadnyi elnyomás nyom nélkül nem múlhat el, azt gondolom, ezek az események mindenképp egy pozitív előrelépést jelölnek, jól érzékeltetik egy új korszak kezdetét, ami az 1960-as évektől kezdődő enyhülő politikai hozzáállás eredménye volt. Új, hivatalos keretet adtak a nemzeti tudat felélesztésének, összefogták a mozgalmat, és teszik ezt ma is, egyre nagyobb szerepet vállalva a nyelv revitalizációjában. 2000-től pedig a svéd állam hivatalosan is melléjük állt ebben a nyelvtörvények ratifikálásával.

4.2 Oktatás

Az 1977-es reformok után megugrott a diákok száma, de nem volt megfelelő oktatási anyag meänkieli nyelven vagy egyáltalán magáról a kultúráról. Az oktatás során a standard finn nyelvet használták és olyan tankönyveket, melyek szintén ezen a nyelven íródtak, ezeket viszont a

diákok nem értettek. Az oktatási anyagok hiányának magyarázata egyszerű: a reformot megelőző évtizedekben nem volt szükség ilyen jellegű tankönyvekre, gyakorlatilag semmi nem állt a tanárok rendelkezésére. Másfelől ekkor még a meänkielit a finn nyelv egy nyelvjárásaként kezelték, nem gondolták, hogy szükség lenne más, saját nyelvű anyagokra. Kezdetben úgy próbálták segíteni a diákokat, hogy hagyták, úgy írjanak le mindent, ahogy hallanak – „kirjoita niin kuin puhut” – bár nem számították hibásnak az így leírtakat, azért javították őket. Ennek célja nem a nyelvi egységesítés volt, hanem egyszerűen az oktatás megkönnyítése.

Az 1980-as évektől már vannak kifejezetten meänkieli tanulóknak szánt oktatási anyagok. Matti Kenttä *Tornedalsfinska* (1981) című, még svéd nyelvű munkájában a meänkielit érintő nyelvi és kulturális kérdésekkel is foglalkozik, valamint *Srpåket i Gällivarebyarna* (1988) című, szintén svéd nyelvű könyvében a Gällivare-ban (Jellivaara) beszélt nyelvváltozatot mutatja be. Ezen kívül pedig *Meän kieltä* (1986) címmel olvasókönyvet szerkesztett Karl Pekkarinnal. Maga a meänkieli elnevezés is a tananyagokon keresztül vált elterjedtté, addig az 1930-as évektől csak szóban használták (Andersson & Kangassalo 2003: 123–124).

Azáltal, hogy a nyelv újra része lett az oktatásnak, egyúttal a presztízse is nőtt. Sokan ennek hatására kezdték újra használni a nyelvet mind a fiatalok, mind az idősek körében (Andersson & Kangassalo 2003: 130).

2000-től már törvény írja elő a meänkieli oktatást Norrbotten megyében. Az egyébként Pajalában (Pajala) kiadott határozat célja az lenne, hogy a középiskola után a diákok nyolcvan százaléka képes legyen egyszerű mondatokat írni és olvasni meänkieli nyelven. Ám 2009-ben a *Svéd Állami Oktatásügyi Tanács (Skolverket)* demokratikus elvekre hivatkozva megtiltotta, hogy kötelező legyen a meänkieli tanulása. Ami ma nagyobb problémát jelent, és amit Molnár Bodrogi Enikő személyes tapasztalatai is igazolnak, az az érdeklődés hiánya az oktatási rendszer minden szintjén. Valamint az oktatási anyagok hiányának problémáját nem sikerült még megoldani, illetve megfelelő tanárokat sem képeznek. 1996-ban jelent meg saját nyelvükön egy kezdetleges grammatika, ami Matti Kenttä és Bengt Pohjanen munkája. A *Meänkielen kramatiikki* című könyv normatív jellegű, inkább egy segédlet azoknak, akik meänkieliül szeretnének írni (Andersson & Kangassalo 2003: 134). Ennek a grammatikának a bővített svéd nyelvű változata a *Meänkieli rätt och lätt* (Bengt Pohjanen & Eeva Muli 2005). Az első, kifejezetten iskolásoknak szóló nyelvkönyv csak 2007-ben jelent meg *Meänkieli* címmel Karin Märta, Nylund Karin és Linnéa Nylund munkájának eredményeképpen (Molnár Bodrogi 2011: 146). A felsőoktatásban sincs túl nagy hangsúly a nyelv oktatásán. Az Umeåi Egyetemen távoktatási rendszerben oktatják a nyelvet, diplomás tanárokat nem képeznek. Az egyetem honlapján jelenleg csak egy kezdőknek szóló nyelvkurzusról találtam információkat, kizárólag svédül. A kurzus kötelező irodalmaként a 2005-ös svéd nyelvű grammatika, illetve a 2007-es *Meänkieli* című könyv van megjelölve. A tanulók számát tekintve nagyon pozitívak a kurzus eredményei. 2012-ben 29 fő, míg 2015-ben 152 fő jelentkezett a 25 és 34 közöttieknek meghirdetett kurzusra. Ilyen magas szintű érdeklődés először volt tapasztalható (Parapatics & Vigh-Szabó 2015: 80).

2007 óta a Stockholmi Egyetemeken is lehet tanulni meänkielit egy 30 kredites specializáció keretein belül. A képzés végére a tanuló olyan szintű nyelvtudásra tehet szert, mellyel a mindennapi írásbeli és szóbeli kommunikációban jól boldogul majd a kurzusleírás szerint. Arról, hogy mennyire hatékonyak a kurzusok és mennyien vesznek részt rajtuk, nem találtam információkat. Ezeken felül elvileg még Luleå Egyetemen is szerveznek kurzusokat, de erről sem találtam információkat (Molnár Bodrogi 2011: 145; Andersson & Kangassalo 2003: 141).

Elmondható, hogy az oktatási rendszer alsóbb szintjein biztosabb, stabilabb a meänkieli oktatás, sokkal több lehetőséget kínál, bár pontos adatokat a résztvevőkről és az eredményekről nem tudunk. Amit tudunk, hogy jóval kevesebben veszik igénybe, mint amennyien tehetnék. Nem igénylik sem a szülők, sem a fiatalok a meänkieli nyelvű oktatást. S még ha igénylik is, az egy másik problémához vezet, a jól képzett meänkieli tanárok hiányához. Kirunában (Kiiruna) például ezért kellett csökkenteni az egyébként is kevés diák létszámát (ECRML 2015: 51).

4.3 Írásbeliség

A meänkieli nyelv az írásbeliséget tekintve nem rendelkezik nagy hagyományokkal. Az előzőekben részletesen szó volt a meänkieli nyelvű oktatási anyagok hiányáról, de ez ugyanúgy igaz minden meänkieli nyelvű írott kulturális termékre is. A nyelvi revitalizációval születik meg erre az igény. Ám ehhez szükség van egy egységes irodalmi nyelv kialakítására is.

A *Met-aviisi*, ami a *Svédországi Tornio-völgyiek Szövetségének* hivatalos lapja, megalakulásával egyre többen szerettek volna az identitásukat és nyelvüket érintő kérdésekben publikálni. Az újság azért is lett háromnyelvű, mert meänkieliül nem tudtak megfelelő szinten írni. Illetve problémát jelentett az is, hogy mindenki a saját nyelvváltozatában írt, nehezítve ezzel a megértést. Hamar rájöttek: ahhoz, hogy minél szélesebb körben írásbeli kommunikációban is tudják használni a meänkielit, szükség van egy standard irodalmi nyelv kialakítására. Ez a folyamat még ma is tart (Andersson & Kangassalo 2003: 130–131).

A meänkieli dialektusainak két fő csoportja az északi és nyugati nyelvjárások. Ezek közül kiemelkedő fontosságú három szubdialektus a Tornio-völgyi, a kiruna-jukkasjärvi és a gällivare-i. Ezek a meänkieli beszélők körében nem bírnak egyenlő státusszal. A harmadik, gällivare-i dialektusnak van a legalacsonyabb presztízse. Ebben a nyelvváltozatban a legerősebb a számi hatás. A legmagasabb státusza a Pajalában (Pajala) is beszélt Tornio-völgyi változatnak van. Ez az egyik oka annak, hogy ez lett az írott nyelv alapja. Második pedig, hogy a meänkieliül írók és alkotó személyiségek szinte kivétel nélkül Pajalában (Pajala) és Övertorneåban (Matarinki) születtek, például Bengt Pohjanen, Bengt Kostenius, Mikael Niemi és Gerda Antti, ahol szintén a Torni-völgyi dialektust beszélik (Arola, Kunas & Winsa 2011: 9–10).

Az 1980-as évek előtt nem volt jellemző a meänkieli szövegek írása vagy megjelenése. Gyakorlatilag a semmiből kellett megteremteniük az irodalmi nyelvüket és csak a beszélt nyelvre támaszkodhattak, két korábbi munkát leszámítva, melyek William Snellintől a *Kamaripirtiltä* (1944) és Johan Lantotól a *Juntin talo jalestadialainen heräys Täränössä* (1973, de még az 1940-es években írta). Ez a két mű, Pajala (Pajala) vidékének leírása és egy visszaemlékezés szolgál alapul az irodalmi nyelvhez, aminek kialakításán még ma is dolgoznak. A folyamatot a Svéd nyelvi tanács egy egysége a DAUM⁷ is segíti (Andersson & Kangassalo 2003: 132; Arola, Kunas & Winsa 2011: 9–10).

4.4 Szótárak

Az első meänkieli szótár csak 1992-ben jelent meg, ez a *Meänkielen sanakirja*, Matti Kenttä és Erling Wande szerkesztette. A szótár körülbelül 10 ezer szót tartalmaz, a szókincs nagy része olyan, melyet a Tornio folyó keleti partján is használnak. Svéd jövevényszavakat pedig

⁷ Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (The Department of Dialectology, Onomastics and Folklore Research in Umeå).

csak korlátozottan vettek fel a szóanyagba. Még ugyanebben az évben megjelent Briger Winsa gyűjteménye *Jellivaaran suomen sanakirja* címmel. Ez volt az első olyan próbálkozás, melyben a meänkieli csupán egy nyelvváltozatának szavait és azok jelentését gyűjtötték össze. Inkább frazeológiai gyűjtés, melynek szavai a régi földművelő kultúrához kapcsolódnak (Andersson & Kangassalo 2003: 133).

Ezek a szótárak közel sem teljeseek, a nyelvtörvény elfogadása után újra foglalkozni kezdtek a szótárkészítés fontosságával. Legfrissebb információk szerint az új szótár, amelyen 2008 óta dolgoznak, a Meän Akateemi irányításával, elkészült és még ebben az évben használni lehet az online változatot, azonban a nyomtatott kiadás megjelenéséről nincs hír. A szótár 50 ezer szócikket tartalmaz, hatalmas gyűjtés, melynek szavai a Tornio-völgyi és a gällivare-i nyelvváltozatból származnak, valamint jövevényszavak is szerepelnek benne (SVT Nyheter 2016).

4.5 Irodalom

Több meänkieli író is említhetünk, akik munkásságukkal hozzájárultak a meänkieli nyelv használatának és a Tornio-völgyi kultúrának a népszerűsítéséhez, név szerint:⁸ Bengt Pohjanen (1944–), Mona Mörtlund (1957–), Monica Johansson, Ann-Kristin Lundström, Stina-Greta Berggård, Kristina Lanto-Toffe, Bengt Kostenius (1945–) és Kerstin Tuomas Larsson. Ők meänkieliül és svédül is alkotnak. Míg csak svédül dolgozik például Mikael Niemi (1959–), Gerda Antti (1929–), Stina Aronson (1892–1956), Fritz Niemi vagy Hasse Stenud.

Az első meänkieliül írt regény Bengt Pohjanen *Lyykeri* című regénye volt, amely 1985-ben jelent meg. A Meän Akateemi saját kiadót működtet *Kaamos Förlaaki* néven meänkieli nyelvű irodalom kiadására 1992 óta (Molnár Bodrogi 2011: 147). A kiadónál mai napig sok fordítás lát napvilágot, mint például Mikael Niemi regénye is.

Bengt Pohjanen mellett Mikael Niemi az egyik legismertebb alakja a meänkieli irodalomnak. Ugyan svéd nyelven ír, de munkáiban sokszor idézi fel Tornio-völgyi gyökereit. Az ő legismertebb regénye és talán világszerte a legismertebb regény, amely ehhez a vidékhez köthető, a *Popzene Vittulából* (*Populärmusik från Vittula* 2000). A történet az 1960-as években játszódik Pajalában, és különösen sokat foglalkozik benne az akkori nyelvi helyzettel: egy ott élő kisfiú szemszögéből mutatja be, milyen ezzel a nyelvi stigmával együtt élni. Megkapta érte az August-díjat (Augustpriset), amely az egyik legrangosabb svéd irodalmi díj. A regény megjelenését követően a terület nyelvi és kulturális problémái nemzetközi nyilvánosságot kaptak, a könyvből film is készült (Arola, Kunnas & Winsa 2011: 8).

4.6 A meänkieli nyelv a médiában

Ahhoz, hogy a nyelvet a privát szférán kívül is használják, szükség van mind az írott, mind az elektronikus médiában való jelenléte.

A *Svédországi Tornio-völgyiek Szövetségének* lapja a *MET-aviisi*. A lap háromnyelvű, vagyis meänkieli, svéd, illetve finn és többségében svéd nyelvű írásokat publikálnak benne (Molnár Bodrogi 2011: 147). Évente hat alkalommal jelenik meg körülbelül 4000 példányban. Azonban ez egy mindössze négy oldalas kiadvány, amely a *Haparanda Bladet*⁹ lapjai között

⁸ Nem mindenki adatolható, kevés információ áll róluk rendelkezésre.

⁹ A norbotteni régióban megjelenő újság.

kap helyet. A leggyakoribb műfajok a lapban meänkieli nyelven: vezércikk, jelentések, könyv-kritika és receptek.

A *Haparanda Bladet* lapba Bengt Pohjanen is rendszeresen ír meänkieliül cikkeket, heti három alkalommal. Ezen kívül a *Meänmaa* egyesület néhány alkalommal kiad egy magazint *Meänmaa* címmel meänkieli és finn nyelven, körülbelül kétezres példányszámmal (Arola, Kunnas & Winsa 2011: 11; Andersson & Kangassalo 2003: 139). Az egyesület közlése szerint a *Meänmaa* legújabb számának megjelenése még 2016 decemberében várható. Régebbi számok közül egyedül a 2009-ben megjelentek érhetőek el online, a *Meänmaa* egyesület honlapján (<http://www.meanmaa.net>).

A Pajala rádióban *Meänraatio* néven napi rendszerességgel 3-4 órában sugároznak meänkieli nyelvű adást (Arola, Kunnas & Winsa 2011: 11). A televízióban látható meänkieli nyelvű adások sugárzása már nem ilyen kiegyensúlyozott: 2012-ben összesen 2316 órát jelentett, s ez főleg feliratozott adások formájában. Ezeknek a tartalmaknak az online elérésére is van lehetőség, azonban csak svéd nyelvű honlapokon (<http://www.sverigesradio.se/>; <http://www.pajalatv.se/>). A televíziós adások száma is alacsony jelenleg. Fontos lenne főleg gyerekeknek szóló meänkieli nyelvű audiovizuális anyagok készítése (ECRML 2015: 60–63).

4.7 Színházak és fesztiválok a meänkieliért

Mielőtt tudatosan próbálták a nyelv presztízsét emelni, már működtek amatőr vidéki társulatok a völgy területén, ahol játszottak meänkieliül is. 1986-ban megalapították a *Tornadaltaternt* vagyis a *Tornio-völgyi Színházat* Pajalában (Pajala). 2005-ben pedig létrejött a *Meänmaa teatteri* elnevezésű csoport Övertorneåban (Matarinki). Ez egy önkéntes színi csoport, és játszanak meänkieli, finn és svéd nyelven is.

A nyelvet számos módon próbálják közelebb hozni minden korosztályhoz, aminek talán az egyik legkézenfekvőbb eszköze a zene. Innovatív kezdeményezés volt egy Eurovízós verseny létrehozása állam nélküli kisebbségek számára, ahol a fellépők kisebbségi anyanyelvű háttérrel rendelkeznek. Többek között olyan nyelveken énekelnek itt a versenyzők, mint a breton, az ír, a skót, a fríz, a karjalai vagy a számi. A rendezvény célja, hogy újra az érdeklődés középpontjába kerüljenek ezek a nyelvek. A *Liet-Lavlut* elnevezésű versenyt először 2002-ben rendezték meg Frízföldön. 2006 óta minden évben más-más városban rendezik meg, illetve 2008 óta az Európai Tanács is támogatja. Mióta az Európa Tanács is támogatja a rendezvényt, azóta jóval több mint egy egyszerű dalverseny. Egy négynapos kulturális rendezvénné nőtte ki magát, amelynek az a célja, hogy a fiataloknak nemzeti nyelvű kultúrát közvetítsen, és hogy segítse ezeken a nyelveken is a zene fejlődését. De 2007-ben, 2013-ban és 2015-ben ezek a rendezvények elmaradtak (Liet International).

Ezen kívül vannak saját helyi fesztiváljaik, amelyek sokkal több lehetőséget kínálnak a zenélésnél. Az egyik a *Römppävikko* (<http://www.romppa.se/>) (a szó jelentése: mezőgazdasággal kapcsolatos fogalom, az őszi munkák befejezését követő szünetet jelenti), amelyet az 1980-as évek óta rendeznek meg Pajalában (Pajala). Ez az egy hétig tartó rendezvénysorozat, mely elsősorban a meänkieli kultúrára koncentrál. Másik fontos rendezvény a *Nattfestivalen* vagy más néven *European Festival of the Night* (<http://www.nightfestival.se/>). Ez már egy két hétig tartó rendezvénysorozat kiállításokkal, előadásokkal, koncertekkel és workshopokkal. Ma már nemzetközi szinten is igen népszerű rendezvény, melynek keretein belül kisebbségi nyelvekkel foglalkozó konferenciákat is szerveznek, például tanároknak.

A *Meänfestivaali* egy szent Iván napjához kapcsolódó fesztivál, ami a meänkieli zenére és Tornio-völgyi kultúrára koncentrál (Arola, Kunnas & Winsa 2011: 6–9).

A háromból két rendezvénynek saját honlapja is van – a *Meänfestivaaliról* csak Facebookon találtam információkat – de mindegyik svéd nyelvű.

4.8 Bengt Pohjanen

Bengt Pohjanen neve már többször is felmerült, nem véletlenül, Jávorszky Béla a nemzeti ébredés motorjának nevezi (1991: 74), Molnár Bodrogi Enikő pedig a meänkieli kultúra alap-pillérének (2011: 147). Ő a Meänmaa egyesület alapítója, az első meänkieli regény és színdarab írója. Három nyelven, meänkieliül, finnül és svédül is alkot a legkülönbözőbb műfajokban, ír prózát, verset, drámát, publicisztikát, operalibrettót, filmszöveget. (Molnár Bodrogi Enikő már több munkáját is lefordította magyarra, amelyek elérhetőek itt: <http://www.sirillus.se/>). Minden művének alaptémája a szülőföldje és annak története, hagyományai és kollektív emlékezete. Elkezdte fordítani a Bibliát, amiből négy evangélium jelent meg, illetve a Kalevalát, amiből eddig nyolc ének (Molnár Bodrogi 2011: 147–148).

1944-ben született Pajala (Pajala) megye Kassa nevű falujában. Iskoláskora előtt a meänkieli volt az első nyelve, de bekerülve az oktatási rendszerbe ez megváltozott. Édesanyja, hogy segítse és megkímélje, ezután szintén svédül beszélt hozzá. Így az iskola elvégzése után svéd nyelvű lett, bár az egyetemen finn szakot végzett és finn irodalomból doktorált. Ennek ellenére ő is tudta, hogy értelmiségiként csak svéd nyelven érvényesülhet. Az egyetem után katona volt, leszerelése után pedig teológiával foglalkozott. Egyházi pályafutása azonban egy előjárójával folytatott vita miatt megszakad, s ekkor kezd irodalommal foglalkozni. Anyanyelvéhez egy családi tragédia után talál vissza (Jávorszky 1991: 74). Az 1980-as évek óta dolgozik három nyelven és lett a meänkieli nyelv megmentésének élharcosa. A kezdetektől fogva bekapcsolódott a revitalizációs tevékenységbe.

A legtevékenyebb és legnépszerűbb meänkieli író, aki köré épül ez a mozgalom. Megítélésem szerint munkássága és erőfeszítései nélkülözhetetlenek jelenleg a közösségben mind a kultúra, mind a nyelvfenntartásának szempontjából. Ilyen kevés anyanyelvű beszélővel és alacsony presztízzsel rendelkező nyelv esetében egyetlen személy tevékenysége is felbecsülhetetlen értékkel bírhat.

5 Összegzés

Külső szemlélőként nehéz értékelni a nyelvi revitalizáció eredményeit. Úgy gondolom, az mindenképp pozitív, hogy a célkitűzések egy része már megvalósult.

Az ECRML jelentései szerint a meänkieli nyelvű ügyintézés jól működik az adminisztratív zónákban, akárcsak a helynevek meänkieliül való használata is (ECRML 2015: 59). A meänkieli csoportok aktívak online. Szervezeteiknek saját svéd és/vagy meänkieli nyelvű honlapja van. *Meänkieli* nevű Facebook csoportjukban napi rendszerességgel posztolnak, főleg a nyelvet és kultúrát érintő kérdésekről újságcikkeket. De olyat is tapasztaltam már, hogy egy ragozás helyes módját keresték. Bár ebben a csoportban a kommunikáció az általam látottak alapján egyenlő mértékben zajlik meänkieliül és svédül is, a többi honlapon már nem ilyen ki egyenlített a helyzet. A legtöbb meänkielivel foglalkozó honlap csak svéd nyelvű, illetve csak a *Meänmaa egyesület* honlapja (<http://www.meanmaa.net/>) teljesen meänkieli nyelvű.

A televízióban sugárzott meänkieli nyelvű tartalom mennyisége sem számottevő. Valamint másik betöltendő úr még a teljesen meänkieli nyelvű újság kiadása. Jelenleg nincs meänkieli nyelvű napilap forgalomban (ECRML 2015: 60–63).

Úgy gondolom, hogy nagy eredményeket értek el az elmúlt évtizedekben a Tornio-völgyiek mind nyelvük, mind kultúrájuk fenntartásában, azonban ezek a pozitív fejlemények még nem biztos, hogy elegendőek, különösen a nyelv jövőjének biztosítása szempontjából. Ahogy az Európa Tanács jelentéseiből is kiderül, ezek a gyakorlatban nem mindig érvényesülnek. A svéd állam biztosítja törvényi háttérrel és törekszik a kisebbségek segítésére, elmondható, hogy nyelvpolitikailag kedvező a helyzet, ám vannak hiányosságok, amelyek pótlása sürgető lenne a nyelvfenntartás szempontjából. Legfontosabb a megfelelő képzettségű tanárok pótlása.

Természetesen ehhez kell a meänkieli közösség is. De úgy látszik a nyelvi stigma hatása még mindig erős. Bár az identitástudat sokat erősödött, a nyelv használata még mindig nem jellemző a fiatalokra, főleg a 40 év felettiek használják. A svéd nyelv domináns a mindennapi kommunikációban, még a legtöbb meänkieliért dolgozó szervezet és esemény szervezése közben is. Sok esetben a munkanyelv a svéd (Molnár Bodrogi 2011: 146).

Véleményem szerint a következő évtizedek sorsdöntőek a nyelv sorsát tekintve. Úgy gondolom, a szótár megjelenése hozhat változást, illetve ha tényleg emelnek az oktatás színvonalán, valamint ha meg tudják változtatni a Tornio-völgyiek hozzáállását a nyelvtanuláshoz. Én úgy látom, hogy a szótár mellé sürgető lenne egy korszerű nyelvtankönyv elkészítése is, lehetőleg olyan, ami már az elfogadott irodalmi nyelvváltozatot használja. Addig is szembe kell nézniük a ténnyel, hogy a meänkieli egy kiemelten veszélyeztetett nyelv.

Ráadásul a meänkielit a kisebb finnugor nyelvekkel foglalkozó kutatások során is csak marginálisan kapott helyet, vagy egyáltalán nem. Mind szociolingvisztikai, mind leíró nyelvészeti jellegű kutatások is szükségesek lennének. A terület nyelvi heterogenitásából adódóan érdekes vizsgálatok színhelye lehetne nyelvhasználati szempontból. Többnyelvű területről van szó, ahol az egynyelvűség a kisebbségi nyelveket beszélőkre ritkán vagy egyáltalán nem jellemző, és még ha beszélnek is anyanyelvüket, akkor is a második nyelvük, a svéd lesz a domináns. Egyéni és közösségi szinten is tanulságos lenne megvizsgálni ezeknek a nyelveknek a szerepét. Ez nem csak egy új kutatási irányt jelenthetne, de támpontot adhatna arra vonatkozólag, hogy milyen lépések szükségesek még a nyelv revitalizációjának érdekében.

Irodalom

- Arola, Laura, Kunas, Niina & Winsa, Birger (2011): *Meänkieli in Sweden: An Overview of a Language in Context*. Working Papers in European Language Diversity 6. Mainz.
<http://www.eldia-project.org/index.php/sv/sprak-och-sprakgemenskaper/meaenkieli/376-wpeld-6-meaenkieli-in-sweden> (Letöltés ideje: 2016. 11. 30.)
- Andersson, Paula & Kangassalo, Raija (2003): Suomi ja meänkieli Ruotsissa. In: Jönsson-Korhola, Hannele & Lindgren, Anna-Riitta (toim.): *Monena suomi maailmalla*. Suomalais-peräisiä kielivähemmistöjä, Tietolipas 190. Helsinki: SKS.
- Cseresnyési László (2004): *Nyelvek és stratégiák. Avagy a nyelv antropológiája*. Budapest: Tinta könyvkiadó.
- ECRML 2015 = *European Charter for Regional or Minority Languages*. Application of the Charter in Sweden. 5th monitoring cycle (2015)
http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/default_en.asp#Sweden (Letöltés ideje: 2016. 12. 09)
- Fact Sheet 1 = Fact sheet: A summary of the Government's minority policy (2007)
<http://www.government.se/information-material/2007/07/national-minorities-and-minority-languages/>

Fact Sheet 2 = Minority rights are strengthened, fact sheet (2009)

<http://www.government.se/information-material/2009/12/minority-rights-are-strengthened/>

Gál Noémi (2010): *A nyelvi revitalizáció. Elméletek, módszerek, lehetőségek.* A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 6. Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.

Huss, Leena & Lindgren, Anna-Riitta (2005): Moninkielinen Skandinavia. In: Johansson, Marjut & Pyykkö, Riitta (toim.): *Moninkielinen Eurooppa. Kielipolitiikka ja käytäntöä.* Helsinki: Gaudeamus, 246–280.

Jávorszky Béla (1991): *Észak-Európa kisebbségei.* Budapest: Magvető Kiadó.

Kaleva 2007 = Kaleva.fi <http://www.kaleva.fi/uutiset/pohjois-suomi/meankieliset-ottavat-kayttoon-mean-maan-lipun/24985/> (Letöltés ideje: 2016. 12. 09)

Kan, A. Sz. (1976): *A skandináv országok története (Dánia, Norvégia, Svédország).* Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

Kaplan, Robert B. & Baldauf, Richard B. (1997): Language Planning from Practice to Theory in Multilingual matters 108.

Liet International = <http://liet-international.com/>

Lainio, Jarmo (2001): *Meänkieli and Sweden Finnish.* The Finnic languages in education in Sweden, Mercator Education.

<http://www.mercator-research.eu/research-projects/regional-dossiers>

Molnár Bodrogi Enikő (2011): *Erdélyi kutatóként méenkieli nyelvrokonaink földjén.* Erdélyi Múzeum LXXIII/2.

Parapatics Andrea & Vigh-Szabó Melinda (2015): A kisebb finnugor népek és a magyar nyelv nyelvjárásainak helyzetéről napjainkban. *Hungarológiai Évkönyv* 16/1.

Szilvási Zsuzsanna (2012): *Nyelvpolitika és a kisebbségi nyelvek Norvégiában – különös tekintettel a számi kisebbségre.* PhD értekezés. Pécs.

SVT Nyheter 2016 = <http://www.svt.se/nyheter/uutiset/uusi-meankielen-sanakirja-valmistui>

STR – T = Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaiset honlapja, magyarul: Svédországi Tornio-völgyiek Szövetsége <http://www.str-t.com/>

Lőrincz Katalin

Debreceni Egyetem, Finnugor Nyelvtudományi Tanszék

H-4010 Debrecen

Pf. 54

lorincz.kata1104@gmail.com